

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Jurisprudence
Cultural studies
Technical sciences
Historical sciences
Computer sciences
Philological sciences
Pedagogical sciences
Physical and Mathematical sciences

№41(234) 2025

Część 1

Бабаян Юлія Олександрівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогічної освіти
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»
Нор Катерина Федорівна
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри психології та педагогічної освіти
ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика»

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Babayán Yulia Aleksandrovna,
candidate of psychological sciences associate professor of the Department of psychology and teacher education Pilip Orlik International Classical University
Nor Ekaterina Fedorovna
candidate of Pedagogical Sciences associate professor of the Department of psychology and teacher education Pilip Orlik International Classical University

INCLUSIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Анотація.

Дослідження проблеми інклюзивної компетентності вчителя початкових класів є актуальним у зв'язку з тим, що інклюзивна освіта потребує змін у професійній підготовці педагогів, розвитку їхньої толерантності, емпатії та здатності до співпраці з батьками, асистентами вчителя, психологами та іншими фахівцями. Розширення інклюзивної компетентності сприяє не лише покращенню навчального процесу, а й формуванню гуманного та відкритого суспільства. У статті розкрито зміст поняття «інклюзивна компетентність». Розкрито основні складові інклюзивної компетентності педагога. Проаналізовано особливості формування інклюзивної компетентності вчителя початкових класів.

Abstract.

The study of the problem of inclusive competence of primary school teachers is relevant because inclusive education requires changes in the professional training of teachers, the development of their tolerance, empathy and ability to cooperate with parents, teacher assistants, psychologists and other professionals. Expanding inclusive competence contributes not only to improving the educational process, but also to the formation of a humane and open society. The article reveals the content of the concept of «inclusive competence». The main components of the inclusive competence of a teacher are revealed. The peculiarities of forming the inclusive competence of primary school teachers are analysed.

Ключові слова: компетентність, інклюзивна компетентність, інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, дитина з особливими освітніми потребами

Keywords: competence, inclusive competence, inclusion, inclusive education, inclusive environment, child with special educational needs

Інклюзивна компетентність учителя початкових класів є одним із ключових факторів успішного впровадження інклюзивної освіти, що відповідає сучасним освітнім тенденціям та суспільним запитам. Формування цієї компетентності зумовлене необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб.

Законодавчі ініціативи та міжнародні стандарти наголошують на важливості підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивного середовища. Учитель початкових класів повинен володіти відповідними знаннями, вміннями та ставленнями, що дозволять йому ефективно організовувати навчальний процес, адаптувати методики викладання та створювати сприятливу атмосферу для кожного учня.

Інклюзія – це специфічний навчально-виховний процес, в якому педагог постійно прагне знайти

більш ефективні способи задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. Вона передбачає виявлення перешкод та їх подолання, що включає проведення комплексної оцінки та збір інформації з різних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та його практичної реалізації.

Інклюзивна освіта являє собою «систему освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту в умовах загальноосвітнього навчального закладу, а також на праві навчатися за місцем проживання» [1, с. 67]. Основною метою інклюзивної освіти є забезпечення рівного доступу до якісної освіти в загальноосвітньому навчальному просторі, адаптованому до особливих освітніх потреб кожної дитини, а також створення умов для «покращення системи освіти і соціальної реабілітації дітей з особливими потребами через впровадження інноваційних технологій, зокрема інклюзивного навчання» [там же].

Багато педагогічних досліджень присвячено формуванню професійної компетентності та ключових навичок фахівців. Проте процес формування інклюзивної компетентності учасників освітнього процесу поки що не став предметом спеціального вивчення. У наукових джерелах визначено сутність дефініції «інклюзивна компетентність» як «рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання», а також розглянуто проблеми формування інклюзивної компетентності у майбутніх учителів інтегрованих шкіл.

Інклюзивна діяльність передбачає повне залучення дитини з особливими освітніми потребами до освітнього процесу школи, до навчальної роботи на уроці та до життя класу й школи у позаурочний час. Для цього вчитель повинен адаптувати освітній простір, здійснювати диференціацію навчального процесу, розробляти індивідуальні навчальні плани для кожної дитини, підбирати відповідне навчально-дидактичне забезпечення та використовувати як традиційні, так і новітні технології навчання. Вчитель інтегрованої школи має враховувати «потреби й особливості кожної дитини, як з особливими освітніми потребами, так і без них» [1, с. 68]. Важливим аспектом інклюзивної діяльності є також вивчення, накопичення та поширення передового педагогічного досвіду в галузі інклюзії.

Сутність терміна «інклюзивна компетентність» була обґрунтована в дослідженнях Ю. Бойчука, А. Василюк, С. Наход, Т. П'ятакової, Н. Фіголь, М. Чайковського та інших вчених. Це поняття визначається як «рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних обов'язків в умовах інклюзивного навчання» [1, с. 67]; як «необхідний обсяг знань і навичок для виконання професійних функцій з урахуванням особливих потреб дітей із вадами здоров'я» та їх інтеграції в освітнє середовище, створюючи умови для їхнього розвитку і самореалізації [5, с. 221].

Інклюзивна компетентність також розглядається як інтегральна характеристика педагога (вчителя або асистента), що визначає його здатність вирішувати професійні завдання в умовах інклюзивної освіти. Вона включає сукупність взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного. Н. Фіголь виділяє змістові компоненти інклюзивної компетентності, що відображають здатність педагога усвідомлювати суть своєї діяльності в умовах інклюзивного навчання, та функційні компоненти, які характеризують сукупність умінь, необхідних для виконання професійних завдань у процесі освітньої діяльності [6].

Аналізуючи проблему інклюзивної компетентності вчителя початкових класів, дослідниця Л. Смеречак розглядає професійну компетентність вчителя як інтегральну властивість особистості, яка виявляється в його загальній здатності працювати з дітьми з особливими освітніми потребами, готовності ефективно виконувати професійні обов'язки в сфері інклюзивної освіти, брати на себе відповіда-

льність за результати цієї діяльності. Вчитель повинен також, зазначає науковиця, сприяти формуванню толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами у всіх учнів та постійно вдосконалювати свій професійний рівень [4].

Інклюзивна компетентність є частиною професійної компетентності й передбачає необхідний обсяг знань і навичок, які виявляються у здатності педагога (зокрема, вчителя початкових класів) виконувати професійні функції з урахуванням особливих освітніх потреб учнів, сприяючи їх залученню до освітнього процесу та створенню умов для їхнього розвитку [35]. У Постанові «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» № 800 від 21.09.2019 р. підкреслено, що одним із напрямів підвищення кваліфікації педагогів є розвиток здатності створювати безпечне та інклюзивне освітнє середовище, розуміти особливості інклюзивного навчання та надавати додаткову підтримку дітям з особливими освітніми потребами (ООП) в освітньому процесі [3].

У Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», прийнятому у серпні 2024 року, виділено такі елементи інклюзивної компетентності:

- здатність створювати умови для функціонування інклюзивного освітнього середовища;
- здатність надавати педагогічну підтримку учням з особливими освітніми потребами;
- здатність забезпечувати сприятливі умови для кожного учня в освітньому середовищі, враховуючи його індивідуальні потреби, можливості, здібності та інтереси [2].

Інклюзивна компетентність складається з кількох взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують ефективність роботи педагога в умовах інклюзивної освіти. Основними компонентами інклюзивної компетентності є:

1. Мотиваційний компонент – це внутрішня мотивація педагога до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, готовність створювати сприятливі умови для їхньої інтеграції в освітнє середовище та бажання вдосконалювати свої знання і вміння у сфері інклюзії. Рівень розвитку мотивації впливає на формування інших складових професійної компетентності. Мотивація включає гуманістичні ціннісні орієнтири, позитивне ставлення до роботи в умовах інтеграції дітей з особливими потребами в соціальне середовище їхніх здорових однолітків, а також набір мотивів (соціальних, пізнавальних, професійних, особистісного розвитку та самоствердження), спрямованих на підтримку процесу інклюзії.

2. Когнітивний компонент – знання теоретичних основ інклюзивної освіти, розуміння особливостей навчання і виховання дітей з різними освітніми потребами, володіння сучасними методиками та підходами, що забезпечують адаптацію освітнього процесу для всіх учнів. Цей компонент включає в себе також розуміння розвитку особистості; знання анатомо-фізіологічних, вікових, психологічних та індивідуальних особливостей як звичайних дітей,

так і дітей з порушеннями розвитку; основи соціально-педагогічного впливу на саморозвиток учнів, а також стимулювання їхньої позитивної самореалізації в різних сферах життя; базові закономірності взаємодії між людьми з особливими потребами та суспільством.

3. Операційний (діяльнісний) компонент – це практичні вміння і навички педагога, що дозволяють йому ефективно організувати навчальний процес, диференціювати завдання та створювати індивідуальні навчальні плани для учнів з особливими потребами. Також сюди входить здатність застосовувати інноваційні методи та технології в освітньому процесі.

4. Рефлексивний компонент – здатність педагога аналізувати власну діяльність, оцінювати її ефективність, усвідомлювати та коригувати свої дії з урахуванням особливих потреб учнів. Це також включає готовність до постійного професійного зростання і вдосконалення. Рефлексія сприяє самопізнанню, самоконтролю, саморегуляції та власному розвитку. У контексті інклюзивної компетентності вона розглядається як здатність аналізувати свою професійну діяльність, спрямовану на інтеграцію дітей і молоді з особливими потребами в соціальне середовище загальноосвітнього закладу

Ці компоненти формують цілісну інклюзивну компетентність педагога, що дозволяє йому адаптувати навчання до індивідуальних потреб учнів та забезпечувати їх повноцінну участь у освітньому процесі.

Інклюзивна компетентність учителя початкових класів є сукупністю знань, умінь і ціннісних установок, необхідних для ефективного навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього простору. Вона передбачає здатність педагога створювати сприятливе середовище для всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, забезпечувати доступність навчального матеріалу та використовувати диференційовані методи викладання.

Формування цієї компетентності вимагає від учителя володіння знаннями про психолого-педаго-

гічні особливості дітей з різними формами порушень розвитку, навичками адаптації навчальних програм та методик, а також умінням налагоджувати співпрацю з батьками, асистентами вчителя та фахівцями інклюзивної освіти. Важливим компонентом є розвиток толерантності, емпатії та позитивного ставлення до різноманіття в учнівському середовищі.

Висновки. Сучасні освітні тенденції та законодавчі вимоги підкреслюють необхідність професійної підготовки вчителів до роботи в інклюзивних класах. Розвиток інклюзивної компетентності сприяє підвищенню якості освіти, формуванню гармонійного шкільного середовища та забезпеченню рівних можливостей для кожної дитини.

Список літератури

1. Бойчук Ю., Казачінер О. Розвиток інклюзивної компетентності вчителів у системі післядипломної освіти засобами ІКТ. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2020. 18(2). С. 66-75.

2. Наказ Про затвердження професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.09.2019 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n18>

4. Смеречак Л. Інклюзивна компетентність вчителя початкових класів як запорука якості освітнього процесу. Молодь і ринок. 2024. № 2 (222). С. 104-108.

5. Соловей Т., Чайковський М. Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький, 2013. № 1 (7). С. 220–224.

6. Фіголь Н. Інклюзивна компетентність педагога: теоретичний аспект. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2020. Вип. 77. С. 199–202.